

TALABALARNING KOGNITIV FAOLLIGINING MOHIYATI

Xujobekov Bobur Xushboq o'g'li

JizPI, "Transport" fakulteti tyutori

Annotatsiya: Inson tanasining atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri hissiy tizim tomonidan ta'minlanadi, bu tashqi stimulning energiyasini asab tizimining o'ziga xos faoliyatiga aylantiradi, bu ma'lumotni tahlil qilishga olib keladi. Atrof-muhitning tashqi stimullari hissiy tizimning qismlarini bezovta qiladi, bu hissiy xotiraga o'tadigan, tananing hissiy holatiga ta'sir qiladigan va uning harakatlarini keltirib chiqaradigan hislarning shakllanishiga olib keladi. Bu narsaning hissiy tasavvurini aniqlaydi. Muayyan sharoitlarda ushbu obyektlarning tasvirlari xotirada mustahkamlanadi, ya'ni, tashqi muhitdan kelgan signallardan yoki tananing ehtiyojlaridan ogohlantirishlarni qabul qilishda faollashtirilgan aqliy davrlarning shakllanishi mavjud.

"Kognitiv" atamasi (*lotincha cognitio - bilim, tafakkur*) XIX asrning 60-yillarida inson va atrof-muhit o'rtasidagi axborot almashinuvi umumiy jarayonining tarkibiy qismlari sifatida qaralgan kognitiv jarayonlarni psixologik tadqiq qilishda paydo bo'lib, hozirda "Ichki", "Aqliy", "Kogitativ", va boshqalar atamalarining sinonimi sifatida ishlatiladi.

Kognitiv yondashuv asoschisi amerikalik psixolog J. Kelli hisoblanadi. Kelli shaxsiyat tuzilmalari nazariyasida odamlarga dunyoni boshdan kechirish va shaxslararo munosabatlarni o'rnatish imkonini beruvchi psixologik jarayonlarga e'tibor qaratadi. Ushbu yondashuv doirasida shaxsiyat tuzilishi ma'lum bir shaxsga xos bo'lgan kognitiv yondashuvlarning o'ziga xos ierarxiyasi sifatida qaraladi.

R. Solso o'zining "Kognitiv psixologiya" kitobida "Fikrlash kognitivdir, ya'ni u "Ichki", ongda sodir bo'ladi, lekin uning xatti-harakati bilan baholanadi. Fikrlash - bu

S. kognitiv tizimda bilimlarning ba'zi bir *manipulyatsiyasi* sodir bo'ladigan jarayon. Fikrlash yo'naltirilgan va uning natijalari qandaydir muammoni hal qiladigan yoki uning yechimini taklif qiladigan xatti-harakatlarda namoyon bo'ladi" [5].

Insonning kognitiv rivojlanishi idrok, fikrlash, xotira, tushunchani shakllantirish, mantiq, muammolarni hal qilish kabi barcha turdagi fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan. Shveytsariyalik faylasuf va psixolog Jan Piajetning ta'kidlashicha, biz o'z harakatlarimiz orqali kognitiv qobiliyatimizni mustaqil ravishda quramiz. Piaget bolaning kognitiv rivojlanishida yuzaga keladigan bir qator tushunchalarni kiritdi [4]:

- *harakatlar sxemasi*- bilim va uni olish jarayonini o'z ichiga oladi, yangi tajriba orttirgandan keyin harakatlar sxemasi ilgari mavjud bo'lgan sxemani o'zgartirishi, to'ldirishi yoki almashtirishi mumkin;

- *assimilyatsiya* - yangi ma'lumotlarni mavjud sxemalarga kiritish jarayoni;

- *akkomodatsiya* – yangi ma'lumotlarning paydo bo'lishi natijasida mavjud sxemalarni ishlab chiqish, o'zgartirish yoki almashtirish jarayoni;

- *muvozanatlash* - assimilyatsiya va akkomodatsiya o'rtasidagi muvozanatni topish jarayoni, bu fikrlashning bir bosqichidan ikkinchisiga o'tish jarayonini tushuntirishga imkon beradi.

Ushbu bosqichlar bizga insonning kognitiv rivojlanishining ketma-ketligini va shaxsiy kognitiv shablonlarni qurishni tushunishga imkon beradi.

P.Y.Galperinning aqliy harakatlarning bosqichma-bosqich shakllanishi nazariyasi o'qitishni amaliy jihatdan bilish jarayonlarining yagona manbai sifatida qaragan. Galperinning aytishicha fikrlash - idrok etish, e'tibor va xotira jarayonlarini o'rganishi insonning aqliy harakatlarini tashkil qilish mexanizmlarini tushunishga yaqinroq bo'lishga imkon berdi. Ularning shakllanishining boshida harakatlar obyektiv yoki ijtimoiy mos yozuvlar nuqtalariga asoslangan batafsil jarayonlar sifatida shakllanadi. Keyin shakllangan harakatlar o'zgartirilib, kuzatishdan yashirin jarayonlarga aylanadi, ular idrok, xotira, tafakkur, tasavvur va boshqalarning tasvirlarini qurish uchun aqliy apparatdir. Yuqoridagi

mulohazalardan kelib chiqib Galperin shunday ta'kidlaydi: “Aqliy faoliyatning qisqartirilgan shakllari ularning boshlang'ich shakllariga umuman o'xshamaydi” [2].https://translate.googleusercontent.com/translate_f-bookmark89

Pedagogik olim L.V.Axmetovanning fikricha ma'lumotni mexanik yodlash emas, balki mazmunini tafakkur qilib tushunish talabning aqliy faoliyati “Qoliplardan, bilimlar yig'indisining mexanik to'planishidan ozod qiladi, dunyoda uzluksiz ro'y berayotgan dinamik jarayonlarni anglash, idrok qilish istiqboli ochiladi” deb hisoblaydi. Shaxsning faoliyati moslashuvchan, dinamik, aqliy bo'lib, yuqori darajadagi ta'lim va kasbiy faoliyatni ta'minlashga qodir bo'ladi [1https://translate.googleusercontent.com/translate_f-bookmark64].

Kognitiv ta'limning asosiy maqsadi talabalarning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan yangi yondashuvlarni ishlab chiqish va real dunyoni tushunish va axborot bilan to'yingan muhitda hayotga muvaffaqiyatli moslashish uchun xulq-atvor strategiyalarini ishlab chiqishdan iborat.

L.V.Axmetova kognitiv ta'lim metodlarini an'anaviy metodlardan ajratib turuvchi o'zaro bog'liq bo'lgan uchta asosiy jarayonni belgilaydi [1]: tafakkuriy -harakat, tafakkuriy-fikrlash va refleksiv fikrlash. Tafakkuriy-harakat muammoni qo'yish, uni hal qilish rejasini ishlab chiqish va muammoni hal qilishning eng yaxshi yo'lini topishga qaratilgan. Tafakkuriy-fikrlash muammoni tushunish, kerakli ma'lumotlarni to'plash, g'oyalarni ilgari surish, gipotezalarni yaratish, uzatish qobiliyati, fikrlash, xulosa chiqarishni o'z ichiga oladi. Refleksiv fikrlash - bu o'z-o'zini adekvat baholash, maqsadga erishish yo'lini mustaqil tanlash va uning samaradorligini baholash qobiliyati asosida shakllanadigan muayyan muammoni hal qilish bo'yicha o'z qobiliyatlarini tushunish.

Turli kognitiv yondashuvlar insonning aqliy tajribasini tizimli tashkil etishning uning xulq-atvoriga ta'sirini namoyish qilish bilan birlashtirilgan. Har bir shaxsning o'ziga xosligi uning shaxsiyatining kognitiv tuzilishi bilan belgilanadi, bu yangi bilimlarni qabul qilish, qayta ishlash va talqin qilish usullariga ta'sir qiladi.

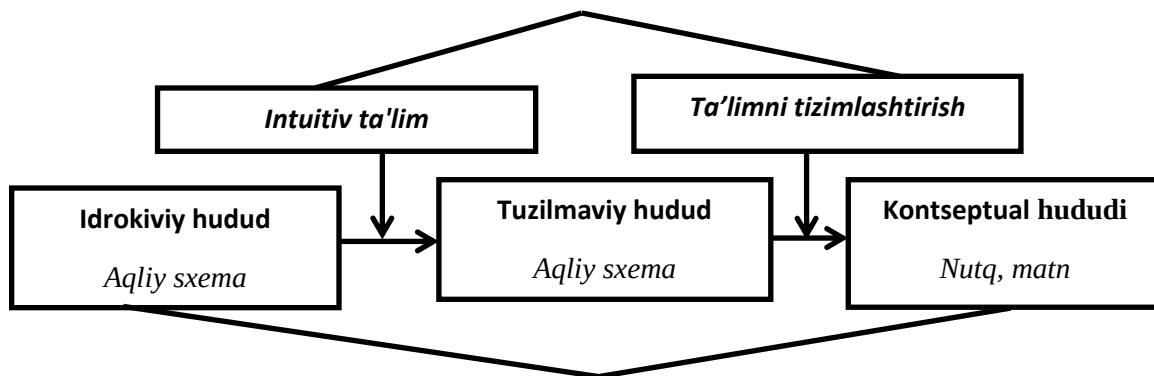

Bilishning informatsion xususiyati ta'lim tizimlari va o'quv jarayonini loyihalash va diagnostika qilishda axborot yondashuvi haqida gapirishga imkon beradi. Talabalarning hisoblash tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan kognitiv ta'limdan foydalanish va tezaurusning berilgan hajmi va sifati bilan talaba miyasining axborot modelini shakllantirishga, axborot yondashuvi doirasida uning bilimlarini tabiiy va sun'iy xabarlardan ma'lumotlarni idrok etish va olish mexanizmi sifatida rivojlantirish ularni mazmunli va samarali o'zlashtirishga tayyorlaydi [3].

Shunday qilib, kognitiv ta'limning mohiyati ikki bosqichga qisqartiriladi:

1. Sensor zonasi tasvirlari va ularning namunaviy ko'rinishlari o'rtasidagi aloqalarni shakllantirish (sezgi ongini shakllantirish).
2. Mavzu sohasi tushunchalari va atamalaridan foydalangan holda intuitiv tajribani tizimlashtirish.

Ushbu jarayon sxematik tarzda 1-rasmda ko'rsatilgan.

1-rasm. Kognitiv ta'limning mohiyati

Shunday qilib, hissiy sanash hissiyotlarining shakllanishi dastlab odamda atrof-muhitdagi narsalarni kuzatish, oz va ko'p toifalarini tushunish va obyektlarni na'munaviy obyektlar (barmoqlar, toshlar, tirqishlar) bilan almashtirishda paydo bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахметова, Л. В. Когнитивная сфера личности – психологическая основа обучения / Л. В. Ахметова // Вестник ТГПУ. – 2009. – Выпуск 9 (87). – С. 108–115
2. Гальперин, П. Я. Развитие исследований по формированию умственных действий / П. Я. Гальперин. Психологическая наука в СССР. В 2 т. Т. 1. – Москва.: Изд-во АПН РСФСР, 1959.
3. Пак, Н. И. О концепции информационного подхода в обучении / Н. И. Пак // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева. – Красноярск: КГПУ им. В.П. Астафьева, 2011. – № 1. – С. 91–97
4. Пиаже, Ж. Аффективное бессознательное и когнитивное бессознательное / Жан Пиаже: теория, эксперименты, дискуссии. – М., 2001. – 258 с.
5. Солсо, Р. Когнитивная психология / Р. Солсо. – СПб.: Питер, 2002. – 592 с.